

Češčina – češki pravopisi in slovnice

Petra Stankovska

Do 14. st. se je češčina zapisovala samo z latinico v dvočrkovnem sistemu (šumniki so se zaznamovali s kombinacijo dveh ali treh grafemov). S konca 14. st. izvira latinsko pisana razprava *De orthographia bohemica*, ki pojasnjuje princip in revolucionarne prednosti diakritičnega sistema zapisovanja češčine.

Do sredine 19. st. so poglavja o pravopisu tvorila bolj ali manj obsežen del slovnice, nato so se začeli pojavljati tudi samostojni priročniki, med prvimi je bil *Böhmische Rechtschreibung* (1844) Aloisa Vojtěcha Šembere ali češko napisani *Pravopisný slovník* (1886), ki ga je sestavil František Vymazal. Prvi obvezni kodifikacijski priročnik je sestavil Jan Gebauer: *Pravidla hleďící k českému pravopisu a tvarosloví* (1902), ki danes izhaja kot *Pravidla českého pravopisu* in odraža tudi spremembe kodifikacije. Širši javnosti so namenjena skrajšana in poenostavljena *Pravidla českého pravopisu pro školu a veřejnost*.

Od 16. st. se pojavljajo slovnici priročniki v praktične in didaktične namene. Prva češka slovnica, zasnovana kot priročnik za pomoč prevajalcem v češčino in hkrati najstarejša znana slovnica živega slovanskega jezika, je bila izdana leta 1533 v Náměšti nad Oslavou pod imenom *Gramatyka česká v dvojí stránce, Orthographia předkem, Etymologia potom* (Náměšťská mluvnice). Slovnica je nastala po vzoru latinskih klasičnih slovnice tistega časa in njeni avtorji so bili protestantski duhovniki, avtorji novega češkega prevoda Biblije, t. i. *Krališke biblije*. Zbirko komentarjev, popravkov in razlag prve slovnice tvori *Grammatica česká* (dokončana 1571) Jana Blahoslava, ki vsebuje tudi stilistične in sociolingvistične razlage o češčini. V rokopisu je ostala vse do leta 1857, ko sta jo na Dunaju izdala I. Hradil in J. Jireček.

Prve preskriptivne – kodifikacijske slovnice se pojavijo v 17. st., najbolj odločna je latinsko-češka *Lima linguae Bohemicae* (1667), katere avtor je bil Jiří Konstanc. Najobsežnejša slovnica tega časa (500 strani) je *Čechořečnost seu Grammatica Linguae Bohemicae* (1672) Václava Jana Rose, ki uvaja češko jezikovno terminologijo in zelo natančno opisuje funkcijo glagolskega vida.

V obdobju 1775–1825 je izšlo blizu trideset čeških slovnice, ki pa so večinoma nihale med dvema skrajnostma: 1) med opisom živega jezikovnega sistema oz. mešanice dialektizmov, in 2) povratkom k „zlatemu času“ češčine 16. st., ki ga je predstavljal jezik *Krališke biblije* z mnogimi arhaizmi vred. Najboljša slovnica tega časa, ki je ostala v uporabi še skoraj sto let, je bila nemško pisana *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommenern Kenntnis für Böhmen* (1809) Josefa Dobrovskega; sistematično so obdelani glasoslovje, besedotvorje, oblikoslovje in skladnja, pri čemer je besedotvorje najboljši del te slovnice.

Slovnice, ki so izhajale v 19. st., so bile večinoma praktično usmerjeni priročniki za pouk češčine na vojaških akademijah in so jezik pogosto arhaizirale kot na primer učbenik Jana Nepomuka Sýkore *Praktische böhmische Sprachlehre für Deutsche* (1851).

Prvo sodobno slovnico namenjeno pouku češčine v srednjih šolah *Uvedení do mluvnice české* (1876) je izdal Jan Gebauer; predelana pod naslovom *Průruční mluvnice jazyka českého*

(1900) je postala vzor kasnejših slovníc tega tipa, npr: *Stručná mluvnice česká* (1941 in ponovne kasnejše izdaje), katere avtor, František Trávníček, je po drugi svetovni vojni izdal tudi obsežno slovnico v dveh delih: *Mluvnice spisovné češtiny I–II* (1948–1949). Preskriptivna je slovnica Bohuslava Havránka in Aloisa Jedličke *Česká mluvnice* (1951), ki obstaja tudi v poenostavljeni različici kot *Stručná mluvnice česká* (v več izdajah, prvič pa kot *Stručná mluvnice česká pro střední školu*, 1950). Vrsta pomembnih monografij z različnih področij slovnice, zlasti pa študije o skladnji, ki so tudi absorbirale in inovativno razvijale najnovejša dognanja svetovne lingvistike, so tvorile podlago za nastanek obsežne trodelne deskriptivne slovnice, ki temelji na strukturalističnem pristopu: *Mluvnice češtiny I–III* (1986–1987).

Danes se najpogosteje uporabljata dve slovnici: *Příruční mluvnice češtiny* (1996) avtorskega kolektiva iz Brna in *Čeština – jazyk a řeč* (1996), napisana pod vodstvom Marie Čechové.

744
Geschichte
der
Böhmischen Sprache

und
ältern Literatur,

von

Phil. T 36
Joseph Dobrowsky,

Mitglied der k. böhm. Gesellschaft der
Wissenschaften.

Ganz umgearbeitete Ausgabe,

Mit einer Kupfertafel.

Prag 1818,
bei Gottlieb Haase.

Slika 9: Dobrovský, Josef: *Geschichte der Bömischen Sprache und altern Literatur*. Ganz umgearbeitete Ausgabe. Prag: Gottlieb Haase, 1818.

T 213

Pravopisný slovník

a zásady českého pravopisu.

Sepsal

Fr. Vymazal.

1177
Phil 43

V Brně 1886.

Nákladem knihkupectví Karla Winklera.

Slika 10: Vymazal, František: *Pravopisný slovník a zásady českého pravopisu*. V Brně: Nákladem knihkupectví Karla Winklera, 1886.